

DEPOPULAREA JACULUI ROMÂNESC ÎN PERIOADA COMUNISTĂ

Ion Sârbu

Fenomenul de depopulare totală sau parțială a unor sate, în perioada comunistă, este bine cunoscut. Mai ales satele care nu se aflau în apropierea unor drumuri naționale sau a unor centre urbane mai importante. Acest fenomen de depopulare și îmbătrânire a localităților rurale nu este specific doar României, ci s-a manifestat în general în toată lumea postbelică. În ultimii 25 de ani populația orașelor s-a dublat. Specific României este faptul că unele sate s-au depopulat masiv în urma procesului de colectivizare. A existat practic un exod al populației rurale pentru un trai mai bun la oraș.

Satul Jacul Românesc este un caz tipic de depopulare aproape totală a unei localități rurale.

Din punct de vedere administrativ Jacul Românesc se află astăzi în comuna Albești, Județul Mureș, ca poziție geografică este situat la nord de Sighișoara. Acum aproximativ 100 de ani acest sat avea în jur de 400 locuitori iar astăzi mai are 4 iarna și în jur de 10 vara. După cum se poate observa putem spune că este un sat nelocuit, deși majoritatea caselor au rămas acolo până astăzi. Am considerat că analizarea acestui fenomen merită o atenție deosebită, pentru a înțelege care au fost elementele ce au dus la producerea lui.

Jacul Românesc este amintit pentru prima dată într-un document din anul 1301 în contextul descrierii moșiei Bun (Boiu) „*hotarul ...care se află deasupra < locului numit > Weichkefeso desparte pământul voievodului Simion.*”¹. De atunci și până astăzi localitatea a fost menționată sub diferite forme: 1301 *Weichkefeso*, 1325 *poss Saako*, 1466 *Sakod*, 1714 *Olah Zsakod*, 1882 *Zsacul Romanu*, 1909 *Jacul Român*, 1925 *Jacul*². Începând cu anul 1930 se folosește și numele de *Codreni*, dar după 1950 nu mai apare acest nume în documentele oficiale.

Din punct de vedere administrativ Jacul se afla în secolul XVI în Comitatul Kukullo; 1839 C. Kulkulleo in Superiori Circulo, Processu Szasz Nadasiensi, 1873 Kukullo, Balavasari; 1880-1918 K Kvm, Erzsébvârasi; 1919-1925 Jud. Târnava Mică, plasa Ibăsfălău (1925-1930 plasa Dumbrăveni); 1930-1950 Jud. Târnava Mare, plasa Sighișoara; 1950-1952 Regiunea Sibiu, r. Sighișoara; 1952-1968 Regiunea Brașov (*Stalin*), r. Sighișoara³. Într-un dicționar istoric și administrativ apărut în

1 *Documente privind istoria României, C, Transilvania, veacul XIV, volumul I, (1301-1320), Ed. Academiei, 1953, p. 11.*

2 Szobó M. Attila, *Dicționar istoric și administrativ al localităților din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș, vol. I*, Editura Pro-Print, Miercurea Ciuc, 2003, p. 545,

3 *Ibidem*,

anul 2003⁴, Jacul Românesc este plasat, în perioada 1952-1956, în cadrul raionul Sângeorgiu de Pădure (Regiunea Stalin). Credem că este posibil ca această mențiune să fie greșită, deoarece noi am întâlnit documente ce atestă faptul că în perioade 1952-1954 Jacul se afla în subordinea Comunei Nadeș, iar din anul 1954 a trecut în administrarea Comunei Boiu; atât Nadeșul cât și Boiu se aflau în acea perioadă în Raionul Sighișoara⁵. Se pare că în perioada 1930-1950 Jacul a fost comună, cu numele de Codreni. Începând cu 1968, odată cu desființarea Comunei Boiu, Jacul a intrat în componența Comuna Albești din Jud. Mureș.

În perioada interbelică Jacul era un sat prosper, cu două biserici, școală și o populație de aproape 400 de persoane, în majoritate români. În anul 1943 exista o biserică ortodoxă, construită în anul 1898, ce avea 314 credincioși și una greco-catolică, construită în anul 1750, ce avea 70 de credincioși⁶. Autorii *Monografiei Județului Târnava Mare* menționează faptul că biserica ortodoxă actuală a fost construită pe locul „*biserici celei vechi*”, care se presupune că a fost clădită în anul 1650⁷. Școala a fost construită în 1930 din contribuția exclusivă a comunei și a costat 100000 lei⁸. A fost construită și o casă parohială ortodoxă în anul 1936 tot din contribuția comunei, costurile ridicându-se la suma de 75000 lei⁹.

Pentru a observa evoluția populației în timp, în tabelele de mai jos am reținut câteva repere demografice din ultimii 100 de ani. Tabelele nu păstrează aceleași rubrici deoarece informațiile la care fac referire sunt diferite (în unele cazuri avem populația după naționalitate în altele după sexe...).

Recensământul din anul 1910¹⁰

Nr. ctr.	Populația				Case		
	Total	Români	Maghiari	Alții	din cărămidă	din lemn sau altceva	Total
1	414	368(106 greco-catolici)	15	31	22	58	80

4 *Ibidem*

5 *Arhiva Primăriei Albești, jud. Mureș, Fond: Comuna Boiu (1938-1968), dosar – Decizii ale comitetului executiv 1950-1960, fila 102.*

6 *Monografia Județului Târnava Mare, 1943, p.357;*

7 *Ibidem;*

8 *Ibidem*, p. 200;

9 *Ibidem*, p. 204.

10 *Recensământul din 1910*, în *Studia Censualia Transsilvanica*, Ed. Staff, Cluj Napoca, 1997, p. 408-411.

Recensământul din anul 1930¹¹

Nr. ctr	Populația				
	Total	Ortodocși	Greco - catolici	Romano – catolici	Izraeliți
1	365	277	79	6	3

Recensământul din anul 1973¹²Recensământul din anul 1973¹²

Nr. ctr	Populație	Nr. familii	Spor natural în ultimii 10 ani	Sporul migratoriu în ultimii 10 ani	Gospodării	Nr. salariaților pe ramuri economice
1	162	72	35	49	61	-

Recensământul din anul 1992¹³

Nr. ctr.	Total populație	Populația după religie		Populația pe sexe	
		Ortodocși	Romano-cat.	Masculin	Feminin
1	22	19	3	12	10

Recensământul din anul 2002¹⁴Recensământul din anul 2002¹⁴

Nr. ctr.	Populația			Nr. gospodării	Locuințe		
	Total	Masculin	Feminin		permanente	sezoniere	Total
1	15	10	5	10	10	36	46

11 Varga, E Arpad, *Erdelyi etnikai es felekezeti statiszikaja I, Kovaszna, Hargita, es Marosmegye, Nepszamlalasi adatok 1850-1992*, Budapest.

12 Arhiva Primăriei Albești, jud. Mureș, *Recensământul populației 1973*.

13 Direcția Județeană de Statistică Mureș – *Populația la recensământului din 1992, dosar nr. 222/ vol. II*.

14 Primăria Albești, Jud. Mureș, *Recensământul din 2002*.

Pentru a ilustra mai bine procesul de depopulare a localității am realizat mai jos un tabel centralizat cu evoluția populației în ultimul secol, care evident a fost în sens negativ. Se poate observa că în perioada interbelică Jacul a avut peste 350 de locuitori după care numărul acestora a început să scadă. Credem că pentru anul 1910 cifra de 414 include și Uilacul, iar populația efectivă a Jacului era de 373 de locuitori.

Evoluția populației

Nr.ctr.	ANUL	POPULAȚIA
1	1910	373
2	1930	365
3	1973	162
4	1992	22
5	2002	15
6	2009	10

Situația locuințelor

Nr.ctr	ANUL	NR. CASE
1	1910	80
2	1973	61
3	2002	46 (din care 10 locuite permanente)

Documentele Școlii de stat din Jac, precum și cele ale Parohiei Ortodoxe ne relevă o serie de informații care arată că procesul de migrare a jăcanilor spre alte locuri s-a manifestat sensibil și în perioada interbelică, dar s-a menținut după război și s-a accelerat după colectivizare.

Depopularea satului reiese din evidențele elevilor. Cataloagele Școlii din Jacul Românesc, începând cu anul 1926 și până în anul 1972, ultimul an de funcționare a școlii, se află la Școala Generală Boiu. Numărul maxim de elevi înscriși s-a înregistrat în anul școlar 1932/1933 când erau 87 de elevi în clasele I-VII, împreună cu cei înscriși la cursurile pentru adulți. Frecvența și procentul de promovabilitate erau foarte scăzute, mai ales la clasele V-VII și la cursurile pentru adulți. Pentru exemplificare am reținut câteva date. În anul 1929 din 16 persoane adulte înscrise nu a frecventat școala nici una. În multe situații am întâlnit menționat „*plecat în Regat, servitor la Boiu, servitor la Hetiur ...*”¹⁵. O altă situație în 1930 când din 64 de elevi au promovat 36; se mai menționează faptul că „*28 nu au urmat fiind trecuți de 18 ani plecați ca servitori în București și alte localități*”¹⁶. Media elevilor înscriși în perioada 1940-1950 este de 52, iar promovabilitatea a crescut considerabil. Începând cu anul școlar 1950/1951 s-a manifestat o scădere considerabilă a efectivilor de elevi, doar 21 de elevi. Școala nu mai funcționa ci 7 clase, era doar *Școală elementară clasele I-IV*.

În anul colectivizării (1962) mai erau încă 21 de elevi, dar în următorii ani numărul lor a scăzut considerabil. În ultimul an în care a funcționat școala (1972) aici

15 Arhiva Școlii Generale Boiu, Cataloage – Jac, 1929/1929.

16 *Ibidem*, 1929/1930

mai învățau doar 5 elevi.

Pentru a ilustra mai bine acest aspect, în tabelul de mai jos am reținut situația elevilor înscriși în ultimii 12 ani de funcționare a școlii.

Numărul elevilor Școlii elementare din Jacul Românesc clasele I-IV în perioada 1960-1972 (lipsesc datele pentru 3 anii școlari)¹⁷.

Nr.ctr.	An școlar	Clasa I	Clasa II	Clasa III	Clasa IV	Total elevi
1	1960/1961	8	1	4	5	18
2	1961/1962	8	5	1	3	17
3	1962/1963	8	7	5	1	21
4	1963/1964	7	5	7	5	24
5	1964/1965	8	2	4	4	18
6	1968/1969	4	5	3	4	16
7	1969/1970	2	3	3	2	10
8	1970/1971	2	1	1	3	7
9	1971/1972	1	2	1	1	5

Din documentele Parohiei ortodoxe din Jac am reținut câteva aspecte legate de numărul enoriașilor.

În 1949 sunt consemnați 330 de credincioși¹⁸, număr care nu poate fi departe de cel total al locuitorilor, în condițiile în care după 1948 nu mai avem confesiunea greco-catolică, iar maghiarii erau foarte puțini. După 10 ani, mai precis în 1959 sunt consemnați 240 de credincioși și 76 de familii¹⁹.

Cifrele de mai sus ne arată foarte clar procesul de depopulare a localității. Vom încerca să explicăm care au fost cauzele care au dus la acest fenomen, care s-a petrecut și în alte sate din zonă, însă nu la un nivel atât de mare.

Una din principalele cauze este distanța față de un centru urban și lipsa unei legături cu acesta. Sighișoara este practic cel mai apropiat centru urban, însă nu există un drum amenajat pe ruta cea mai scurtă, care ar fi pe la Boiu (aproximativ 19 km). Distanța față de Sighișoara nu este chiar atât de mare, însă pentru a ajunge aici veneau peste deal pe la Boiu, pe jos sau cu carul cu vaci. Cel mai scurt drum accesibil este pe la Vânători, Șoard, Uilac, Jacodu (Jacul Unguresc) pe o distanță de 27 km. O altă posibilitate de a ajunge în Jac este pe la Bălăușeri, Fântânele, Vetca, Jacodu, însă este și cea mai lungă (51 km). Până la începutul anilor '90 exista transport în comun, pe

17 Arhiva Școlii Generale Boiu, Cataloage – Jac, 1960-1972.

18 Direcția Județeană a Arhivelor Statului Mureș, Fond Parohia Ortodoxă Jacul Românesc, dosar nr.3, fila 50;

19 Ibidem, fila 59.

ruta de la Vânători.

Un alt element care a influențat starea în care se găsește Jacul Românesc a fost faptul că se afla practic la limita de nord-est a localităților cu populație românească, dincolo de această limită se află localități cu populație maghiară (Vețca, Jacodul, etc.). Așa cum am arătat mai sus, sub aspect administrativ Jacul a făcut parte din județul Târnava Mare, apoi, în cadrul următoarelor împărțiri administrative, a fost arondat comunelor Nadeș, Boiu și Albești (în ordine cronologică). În aceste condiții locuitorii se identificau atât din punct de vedere cultural și etnic, cât și din punct de vedere administrativ cu zona Sighișoara. Cu toate acestea legătura cu aceste localități se făcea numai pe drumuri de „hotar”, peste deal. Nici astăzi nu există un drum pietruit care să lege Jacul de Nadeș, Hetiur sau Albești. În aceste condiții localitatea era destul de izolată de centrul administrativ (mai nou Albești). În susținerea celor afirmate mai sus aducem exemplul Jacodului (Jacul Unguresc), localitate aflată la 1 km distanță, unde, deși populația s-a diminuat considerabil este totuși o localitate „vie”. Legăturile ei cu satele maghiare Vețca, Fântânele, Bălăușeri etc., au fost și sunt ușurate de căi de acces mult mai bune.

În afară de agricultură și creșterea animalelor nu exista o alternativă economică. După cum am mai arătat, încă din perioada interbelică, unii localnici și mai ales tinerii își căutau o slujbă în altă parte, în special în București²⁰. Fenomenul s-a intensificat odată cu industrializarea din perioada comunistă.

Îmbătrânirea și scăderea numărului populației în Jacul Românesc s-ar fi petrecut oricum, deoarece fenomenul s-a manifestat în general în lumea rurală, însă considerăm că elementul care a accentuat părăsirea aproape totală a localității a fost colectivizarea. Păstrarea proprietății private, crearea unor căi de acces și a unei legături directe cu Albeștiul și cu Sighișoara, cu siguranță ar fi frânat, într-o anumită măsură, acest proces de depopulare.

În anul 1962 jăcanii au fost „convinși” să intre în colectiv. Maior Aurica (77 ani), stabilită astăzi în Sighișoara își amintește că „într-o seară au venit de la Boiu și ne-o scris pe toți în colectiv”²¹.

Din cauza incertitudinii și lipsei unei surse alternative de venit, în afară de agricultură, în anii ce au urmat colectivizării se constată o plecare masivă a jăcanilor spre alte zone. În condițiile în care era aproape imposibil de făcut navete zilnic pentru o „slujbă la oraș”, majoritatea și-au părăsit satul și s-au stabilit în Sighișoara și în alte localități ce le ofereau noi perspective.

În momentul colectivizării, față de perioada interbelică populația se diminuase cu 72%, însă totuși satul mai avea, în anul 1962, aproximativ 250 de locuitori. După colectivizare, în decurs de aproximativ 10 ani, populația s-a diminuat cu 64% (în anul 1973 - 162 de locuitori). În decurs de 30 de ani de la colectivizare (1962) și până în

20 Arhiva Școlii Generale Boiu, Cataloage – Jac, 1926-1945.

21 Maior Aurica (77 ani) – interviu din 02.04.2009.

anul 1992 populația a scăzut cu 88%.

Ca urmare a plecării masive a populației, școala din sat s-a desființat în 1972. În anul 1973 nu exista nici un salariat în alte ramuri economice, numărul membrilor „cooperativelor de producție” era de 141, iar unitățile de pe raza localității Jacul erau „Căminul cultural și cooperativa de consum”²². Evident că exista și Biserica Ortodoxă, ca instituție, dar după obiceiul autorităților comuniste ea nu este amintită.

Ca urmare a îmbătrânirii populației și a plecării la oraș nici Cooperativa Agricolă de Producție (C.A.P.) nu și-a mai putut desfășura bine activitatea. În anii 80 la Jac a mai existat doar o „brigadă” a C.A.P. Albești, condusă de Maior Mircea, iar majoritatea terenului era pășune și fâneață pentru o turmă de ovine²³. Pe mici suprafețe se mai cultiva sfeclă furajeră. O suprafață de aproximativ 40 ha a fost cedată *Întreprinderii de Pajiști Albești*, care cultiva iarbă pentru semințe²⁴.

Biserica parohială a funcționat până în anul 1994, însă slujbele se țineau rar, doar la sărbători mari. Ultimul preot a fost părintele Onoriu Dafin, care venea peste deal din Hetiur, drum de o oră și jumătate. În 1994 Episcopia de la Alba Iulia a hotărât să transforme biserica parohială în mănăstire. Pe amplasamentul vechii biserici ortodoxe, renovate, se află astăzi noua biserică a mănăstirii, vechea casă parohială a fost transformată în chilii pentru călugări, iar vechea școală în sală de mese. La sfârșitul anilor 90 lucrările erau în toi, iar pictura bisericii a fost gata în anul 2008²⁵. În aprilie 2009 în mănăstire se afla un singur locuitor permanent, părintele Ioan venit de la Mănăstirea Sihăstria Putnei. Odată cu apariția mănăstirii s-a crezut într-o revigorare a localității însă lucrurile nu au stat nici pe departe așa.

Părintele prof. dr. Ilie Moldovan de la *Facultatea de Teologie Ortodoxă – Episcop Nicolae Popovici din Sibiu*, a organizat în perioada 1997-2006 „*Universitatea de vară de la Jac*”. Din informațiile obținute de la organizatorul acesteia, știm că la cursurile de vară de la Jac au participat atât studenți de la Sibiu, cât și studenți de la Facultatea de Teologie Ortodoxă din Alba Iulia. Această activitate era organizată în cadrul mănăstirii „*se strângeau în jur de 20-30 de studenți în fiecare vară, în jurul sărbătorii Schimbarea la Față, se țineau cursuri de spiritualitate creștin ortodoxă și românească. Țineau prelegeri profesori de la Facultatea din Sibiu, ... veneau studenți și din alte părți... și alți preoți*”²⁶. Părintele Ilie Moldovan consideră că „*s-a reușit o mănăstire veritabilă până la îmbolnăvirea părintelui Antim, care a plecat la București în 2004*”.

În afară de transformarea bisericii parohiale în mănăstire nu putem semna mari schimbări la Jac după 1989. Majoritatea caselor sunt părăsite, puține mai sunt

22 Arhiva Primăriei Albești, jud. Mureș, *Recensământul populației 1973*.

23 Primăria Albești, jud. Mureș – Biroul agricol;

24 *Ibidem*.

25 Părintele Ioan de la Mănăstirea Jacul Românesc – interviu din 02.04. 2009.

26 Părintele prof. dr. Ilie Moldovan – interviu din 26.09.2009.

întreținute și folosite ca locuințe sezoniere pe timp de vară.

Suprafața Jacului este de 539 hectare, din care 447 ha se află pe raza Comunei Albești și 92 ha pe raza Comunei Vețca²⁷. De la Maior Ioan (49 ani – maestru instructor la Grup Școlar Agricol Sighișoara) știm că în prezent 450 de hectare de teren este arendat unor ciobani din zona Sibiului. Suprafața cultivată astăzi nu depășește cu mult 3 ha.

Jacul Românesc nu este singurul caz în zonă în care s-a manifestat fenomenul de depopulare masivă, poate că subiectul ar merita extins și la alte sate din zona Sighișoara.

Același proces îl întâlnim și în Șapartoc, Uilac și alte cătune mai îndepărtate.

Amintim doar cazul Șapartocului unde la 1941 erau 546 de locuitori, dintre care 176 români, 364 maghiari și 6 germani²⁸. O localitate majoritar maghiară, parte și ea a Comunei Albești, care în perioada comunistă a trecut printr-un proces similar cu cel de la Jac, Șapartocul este o localitate izolată care, în mare parte, din aceleași motive ca și Jacul s-a depopulat într-un procent foarte mare. În anul 1973 aici erau 384 de locuitori, iar în urma recensământului din 2002 au fost înregistrați 43 de locuitori. Practic din perioada interbelică și până în anul 2002 populația s-a redus cu 82%. Totuși aici este o mai bună locuire – dacă se poate spune așa – însă jacul Românesc este practic pustiu.

Așa cum am mai arătat, depopularea și îmbătrânirea localităților rurale în a doua jumătate a secolului XX, nu este un fenomen specific doar României, el s-a manifestat la nivel mondial ca urmare a nevoii forței de muncă în marile centre industriale. În România acest proces nu s-a petrecut natural, ci forțat în urma procesului de colectivizare, prin ruperea legăturii țaranului cu proprietatea privată și fără a se crea în mediul rural o categorie de mici fermieri, care reprezintă principala forță de producție agricolă în statele occidentale.

The Depopulation of Jacul Romanesc Village in the Communist Period (Abstract)

The total or partial depopulation phenomenon of some villages, in the communist period, is well-known, especially in the villages that weren't nearby national roads or some important urban centres. There was actually an exodus of the rural population for a better living in the city.

Such an example is the Jacul Romanesc village, which is a typical case of an almost total depopulation of a rural area.

From an administrative point of view, Jacul Romanesc is found today in Albesti village, the district of Mures, and as a geographical position it is situated in the north of Sighisoara. Almost 100 years ago, this village had over 400 villagers and nowadays it only has four villagers in winter and about ten in summer.

27 Primăria Albești, jud. Mureș – Biroul agricol

28 *Monografia Județului Târnava Mare*, 1943, p.95.

Because of the uncertainty and the lack of alternative income, except for agriculture, in the years following collectivization it has been ascertained a huge departure of the villagers of Jacul Romanesc towards other areas, especially towards Sighisoara.

Following the massive leaving of the population, the school from the village was abolished in 1972. The parish church functioned until 1994, but religious ceremonies were rarely held, only on important feasts. In 1994 the Episcopacy of Alba Iulia decided to transform the parish church into a monastery. On the position of the old church there is a new church today and the old parish house has been transformed into monk cells and the old school into a dining room.

DEPORTAREA SAȘILOR DIN JUDEȚUL TÂRNAVA MARE ÎN URSS. 1945-1949

Claudiu Pop

Conform recensământului din 1930, în județul Târnava Mare trăiau 147.994 de locuitori, dintre care 44,8% români, 39,7% germani, 11,8% maghiari, 2,6% țigani¹. Dintre aceștia, sașii controlau întreaga activitate economică. Mai mult, aderarea României la Pactul Tripartit, în noiembrie 1940, consolidează și mai mult poziția acestei minorități. În februarie 1942, respectiv în mai 1943, Germania a încheiat înțelegeri cu Ungaria, respectiv cu România, în urma cărora etnicii germani apți pentru serviciul militar au putut fi încorporați în unități militare germane regulate, în Waffen-SS, în întreprinderi cu producție de război ori în Organizația Todt (o unitate specială care a avut în timpul războiului misiunea de a construi buncăre și de a executa alte lucrări de geniu). Ca urmare a acestor acorduri, aproximativ 95% din etnicii germani din România (sași transilvăneni și șvabi bănățeni) s-au înrolat voluntar în unitățile Waffen-SS (în total, aproximativ 63.000 persoane), câteva mii servind în unitățile speciale de intervenție ale Serviciului de Securitate SS (SD-Sonderkommandos), dintre care cel puțin 2000 etnici germani s-au înrolat în unitățile de pază ale lagărelor de concentrare (KZ-Wachkompanien), dintre care cel puțin 55% au servit în lagăre de exterminare, preponderent în Auschwitz și Lublin².

În paralel, în țară, este creat la 21 noiembrie 1940, Grupul Etnic German, o organizație pronazistă la care aderă numeroși sași din județ. La un moment dat ea avea în județul Târnava Mare 6744 de membrii³. Referitor la această grupare etno-politică, trebuie precizat că ea a avut o politică de izolare generală față de statul român și o deschidere totală față de Germania. Atitudinea sașilor din fostul județ Târnava Mare față de România se înscrie în afirmația de mai sus. Dintr-un document al Legiunii de Jandarmi din județul amintit, rezultă că după cedarea județelor din nord-vestul Transilvaniei, comportamentul liderilor politici sași s-a radicalizat, dând dovadă de:

1 *Recensământul General al României*, vol. II, Neam, limbă maternă, religie, p. 438.

2 Cornelius R. Zach, *Sașii între tradiție și noi opțiuni politice. 1930-1944*, în *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie*, Sibiu, 2001, p. 81.

3 *ANDJ Mureș, fond Legiunea de Jandarmi Târnava Mare*, dosar 29/1945, p. 21